

Els orígens preibèrics del Molí d'Espígol (Tornabous, l'Urgell): establiment i evolució de l'hàbitat durant la primera edat del ferro

a Miquel Cura, *in memoriam*

El sondeig realitzat en l'extrem septentrional de l'*oppidum* del Molí d'Espígol, en un espai associat a la muralla perimetral del jaciment (muralla 1 o MR 10000), ha permès documentar diferents moments ocupacionals, atorgar una datació al bastiment de la muralla durant la segona meitat del segle VI a. de la n.e. i constatar l'existència de restes anteriors a la construcció d'aquesta, relacionables amb un primerenc assentament humà a l'indret durant la primera edat del ferro.

Paraules clau: Molí d'Espígol, sondeig estratigràfic, muralla, primera ocupació, primera edat del ferro.

The sondage carried out in the northern limit of the Molí d'Espígol *oppidum*, in the area of its perimetral wall (wall 1 or MR 10000) has allowed to identify several building phases, to date the construction of the *oppidum* wall in the second half of the sixth century BCE as well as to discover the existence of a structure and features which would be related to an early occupation of the site in the early Iron Age, previous to the construction of the *oppidum* wall.

Key words: Molí d'Espígol, sondage, stratigraphy, wall, first settlement, early Iron Age.

1. Descripció del lloc, situació i història dels treballs al jaciment

L'*oppidum* preromà del Molí d'Espígol està situat en el límit nord-oriental de la plana de l'Urgell, en el terme municipal de Tornabous, a uns 1.700 m al nord-est del nucli urbà (coordenades UTM CG39621939) (fig. 1). Ocupa la primera ondulació del terreny (310 msnm) al peu d'un turó de 342 msnm ubicat al nord-oest del tossal d'Espígol (370 msnm) que és l'altura dominant de la contrada. Al mig d'aquests dos turons existeix una depressió de fins a 320 msnm per on discorre actualment el canal d'Urgell.

Les primeres intervencions arqueològiques es du-gueren a terme durant el període 1970-1972, sota la direcció de mossèn Llorens del Museu Diocesà de Solsona, que hi realitzà tres campanyes. A partir del 1975 pren el relleu de la recerca al jaciment el

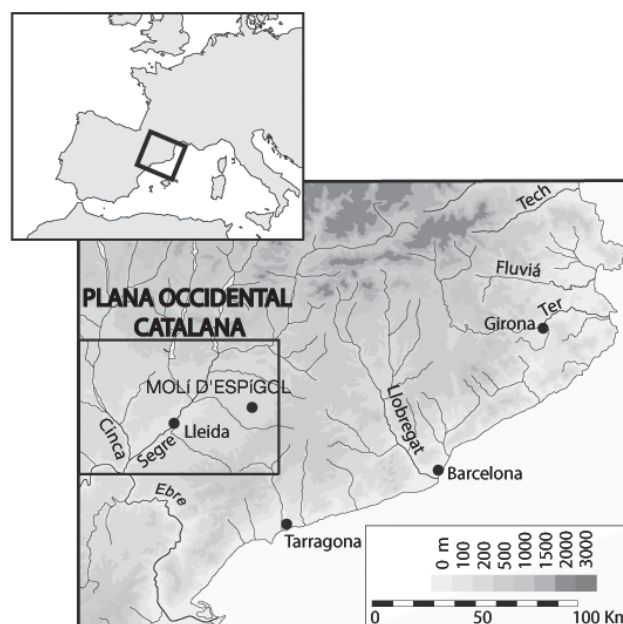

Fig. 1. Situació del jaciment.

professor J. Maluquer de Motes i el seu equip de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona, el qual hi realitzà campanyes de manera intermitent fins al 1984. L'activitat es reprenqué el 1987 quan el doctor M. Cura es féu càrrec de la direcció dels treballs sota la supervisió del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, amb la finalitat d'adequar el jaciment a les visites públiques, tasca que desenvolupà al llarg de set anys.

El 2002 la gestió del monument passà al Museu d'Arqueologia de Catalunya, des d'on actualment es coordina l'activitat i el programa científic per al Molí d'Espígol.

2. Introducció. Motivació de la intervenció

La intervenció arqueològica tenia per objectiu la realització d'un sondeig estratigràfic que permetés obtenir una seqüència completa de l'evolució crono-

lògica de l'*oppidum*, però sobretot arribar als nivells més antics teòricament relacionats amb el bastiment de la muralla 1 i la primera ocupació de l'indret. Es decidí, doncs, efectuar el sondeig en l'espai corresponent als sectors 98 i 99, extrem septentrional de la zona 14 (barri oest o de les unitats d'habitació/magatzem adossades a la muralla 1) (fig. 2), ja que tant la seva situació en l'àrea septentrional del poblat on, en teoria, s'han documentat els nivells més moderns de l'*oppidum* (inici del segle I a. de la n.e.) (CURA 1994, 74), com el fet d'estar associats a la muralla 1 amb la qual se'n relacionen els vestigis més antics, permetien pensar en l'obtenció d'una seqüència estratigràfica que abastés tota la vida efectiva del jaciment.

Malgrat haver estat rebaixats alguns dels nivells més superficials d'ambdós sectors durant les campanyes del professor Maluquer de Motes realitzades al llarg de la primera meitat dels anys vuitanta (fig. 3), es desconeixen tant l'any de la intervenció com

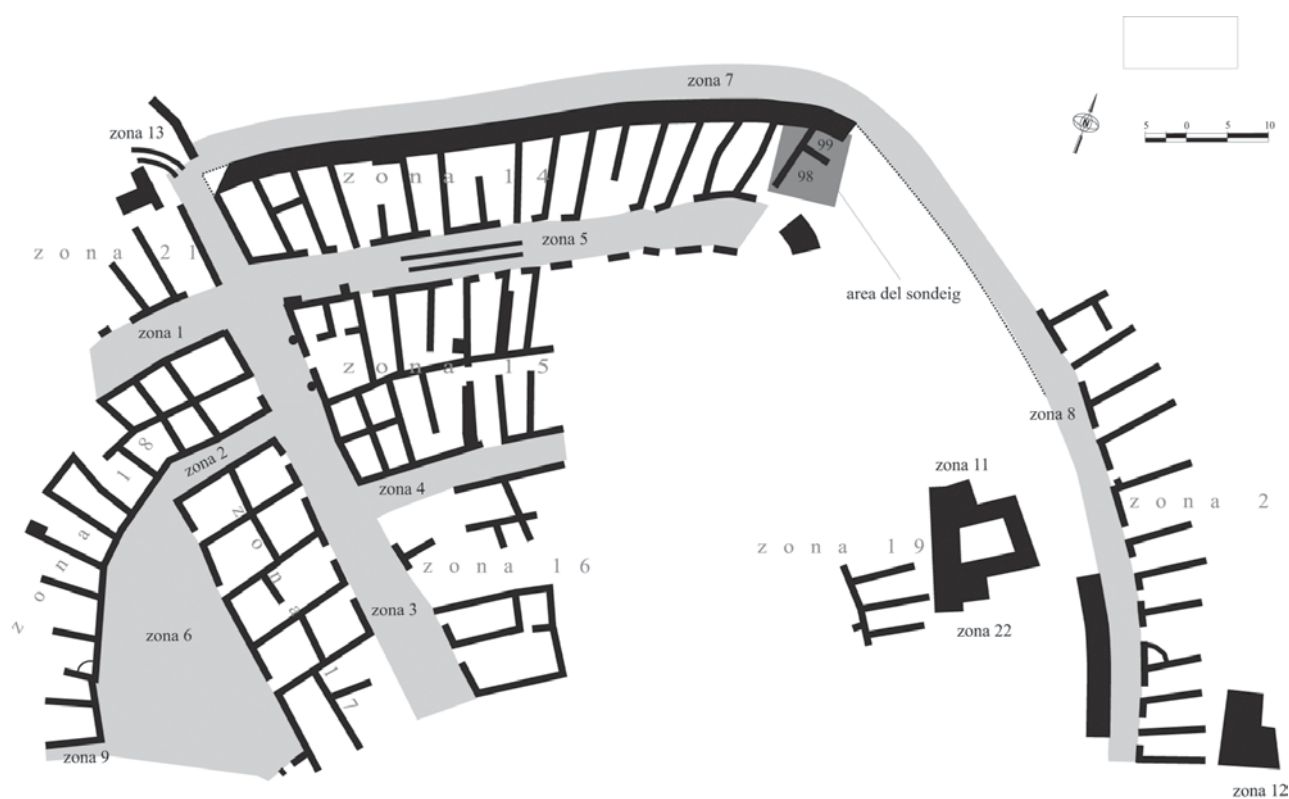

Fig. 2. Planta del Molí d'Espígol amb la zona d'intervenció.

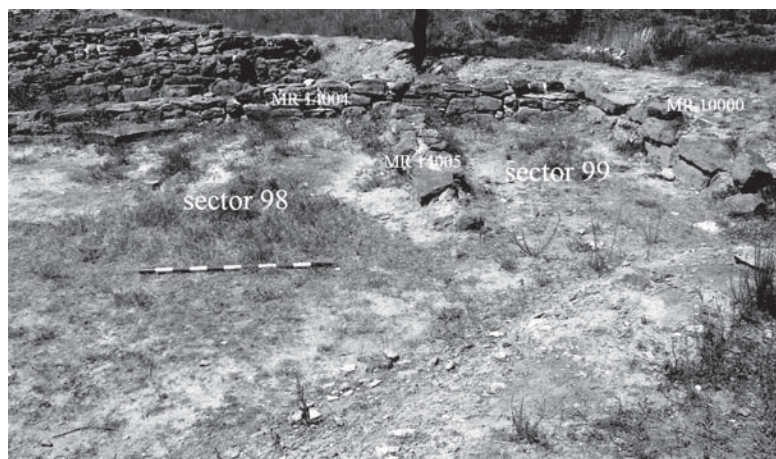

Fig. 3. Estat de l'àrea del sondeig amb anterioritat a l'inici dels treballs.

l'estratigrafia o la potència afectada; quant als materials, en el dipòsit del Centre d'Interpretació del Molí d'Espígol existeixen materials referenciats com a "superficial H98" i "nivell 1, H98", sense cap altra indicació. Tanmateix, cap dels dos sectors no havia estat excavat completament, la qual cosa permetia considerar la possibilitat que l'estratigrafia fos encara en bon estat o almenys reconstituïble.

3. Els treballs arqueològics

3.1. Alguns apunts metodològics previs

Com s'ha posat de manifest en els darrers anys, el Molí d'Espígol no es redueix únicament a les restes visibles avui dia o a la projecció del perímetre i espai de l'*oppidum* delimitat per les muralles, sinó que també compta amb espais suburbans amb funcions especialitzades, annexes i dependents del nucli de poblament, tot formant un conjunt urbà complex. Així doncs, es divideix en dues grans àrees: d'una banda, l'àrea urbana, que comprèn les restes pertanyents pròpiament al poblat visitable, limitades pel teòric perímetre que configuraria el traçat de la muralla 3; i, de l'altra, l'àrea suburbana, que s'estén pels terrenys que es troben a l'oest i al nord del nucli emmurallat, la qual comprendria un barri manufacturer i un camp de sitges, objecte d'una intervenció d'urgència/documentació durant el 2003 (ASENSIO 2003).

El cicle de recerques i d'intervencions arqueològiques al jaciment iniciat pel MAC es planteja també com un projecte d'adequació del Molí d'Espígol a una nova metodologia de treball i a un nou sistema de registre destinat a l'homogeneïtzació de les dades existents i a la gestió de la informació des d'una perspectiva moderna.

La primera acció ha estat l'adopció d'una metodologia de treball i d'un sistema de registre inspirats en el model emprat a Lattes (SYSLAT) (PY 1997). En aquest sentit, s'ha procedit a la divisió del jaciment en diferents zones a partir de les quals s'han anat atorgant unitats estratigràfiques en funció de les dades, dels contextos i de les restes estructurals exhumades i recuperades durant les antigues excavacions, a les quals ja s'incorpora la seqüència de la intervenció arqueològica realitzada el 2006.

Actualment, doncs, l'espai del conjunt arqueològic està dividit en dos grans grups de zones, amb una terminologia específica: s'ha reservat de l'1 al 99 per a les zones corresponents als espais urbans, mentre que a partir del 100 es fa referència als espais suburbans. Així doncs, l'ordenació del registre s'estructura de la següent manera: **zona 1**, traçat del carrer 1; **zona 2**, traçat del carrer 2; **zona 3**, traçat del carrer 3; **zona 4**, traçat del carrer 4; **zona 5**, traçat del carrer 5; **zona 6**, espai de la gran plaça; **zona 7**, traçat del carrer 7; **zona 8**, traçat del carrer 8; **zona 9**, traçat del carrer 9 o cala D; **zona 10**, traçat de la muralla 1; **zona 11**, traçat de la muralla 2 i torre 1; **zona 12**, traçat de la muralla 3; **zona 13**, porta monumental occidental o porta d'*Ilerda*, rampa d'accés i gran claveguera; **zona 14**, barri oest adossat a la muralla 1 o de les unitats d'habitació/magatzem, delimitat pel carrer 5; format pels sectors 80-99; **zona 15**, barri interior o àrea de l'edifici singular A (d'ara en

davant ES-A), delimitat pels carrers 3, 4 i 5; format pels sectors 55n/55s, 61-66e/66w, 200-204 i 260-264; **zona 16**, barri interior o àrea de l'edifici singular D (d'ara en davant ES-D), delimitat pels carrers 3 i 4; format pels sectors 298-304; **zona 17**, barri interior de les estances quadrangulars o àrea de l'edifici singular C, delimitat pels carrers 2, 3 i la gran plaça; format pels sectors 10, 15, 17-24 i 26-27; **zona 18**, barri interior a l'oest de la gran plaça o àrea de l'edifici singular B, delimitat pels carrers 1, 2, 3, 9 i la gran plaça; format pels sectors 3-8, 33 i 36-42; **zona 19**, estructures de la part alta del jaciment o "acròpoli", formada pels sectors 249-251; **zona 20**, barri extramurs oriental, format pels sectors 153-161; **zona 21**, barri sud adossat a la muralla 1, delimitat pel carrer 1, format pels sectors 1-2; **zona 22**, porta nord-est o porta de *Iesso*; **zona 100**, estructures suburbanas corresponents al barri manufacturer especialitzat; **zona 101**, camp de sitges suburbà; **zona 102**, estructures i restes suburbanas documentades durant el bastiment de la granja de suïds, parcel·la 57 (oest habitat emmurallat).

3.2. Desenvolupament dels treballs

L'actuació al recinte del jaciment se centrà en la realització d'un sondeig estratigràfic en la superfície del sector 99, situat en la zona 14. Si bé inicialment s'havia programat que el sondeig abastés també el sector 98, aquesta idea es va haver d'abandonar després de realitzar la neteja preliminar de la superfície d'excavació i retirar l'estrat superficial (UE 14000) format per l'acumulació de sediment natural durant, com a mínim, els darrers vint anys, ja que es va poder comprovar l'existència d'una gran rasa de desempedregament (TR 14003) que afectava la part septentrional dels sectors 98 i 99, i que tallava els seus estrats arqueològics. Aquesta rasa, reomplerta per lloms argilosos poc compactes i grava calcària irregular (UE 14003), es distingia perfectament dels nivells arqueològics fèrtils dels sectors 98 i 99; especialment visible aquest fet era al sector 98 la superfície del qual n'estava afectada en quasi un 45%. La teòrica tanca oriental d'ambdós sectors no es detectà, segurament també desapareguda per raó de l'excavació de la rasa i dels desempedregaments (fig. 4).

Altrament, el sector 99, de dimensions més reduïdes i adossat a la muralla MR 10000, no es presentava tan malmès: la rasa semblava només haver afectat estrictament l'extrem oriental del sector, havent destruït o desmuntat la teòrica paret de tanca corresponent a aquesta banda. Així doncs, es decidí concentrar esforços únicament en l'excavació del sector 99, en un espai de 4 x 2,5 m, el qual teòricament havia de correspondre a la superfície del sector.

D'altra banda, la rasa TR 14003, de dimensions considerables, havia afectat pràcticament tot el pararament de la muralla MR 10000 en el tram que discorre al llarg del carrer 8: en tota la longitud només s'aprecien restes de les primeres filades de la muralla MR 10000, mentre que damunt seu i fins a assolir el nivell superior de circulació actual només es detecta el rebliment compacte i uniforme d'aquesta gran rasa, fossa o excavació destinada a l'obtenció de pedra a partir del desmuntatge de les estructures antigues.

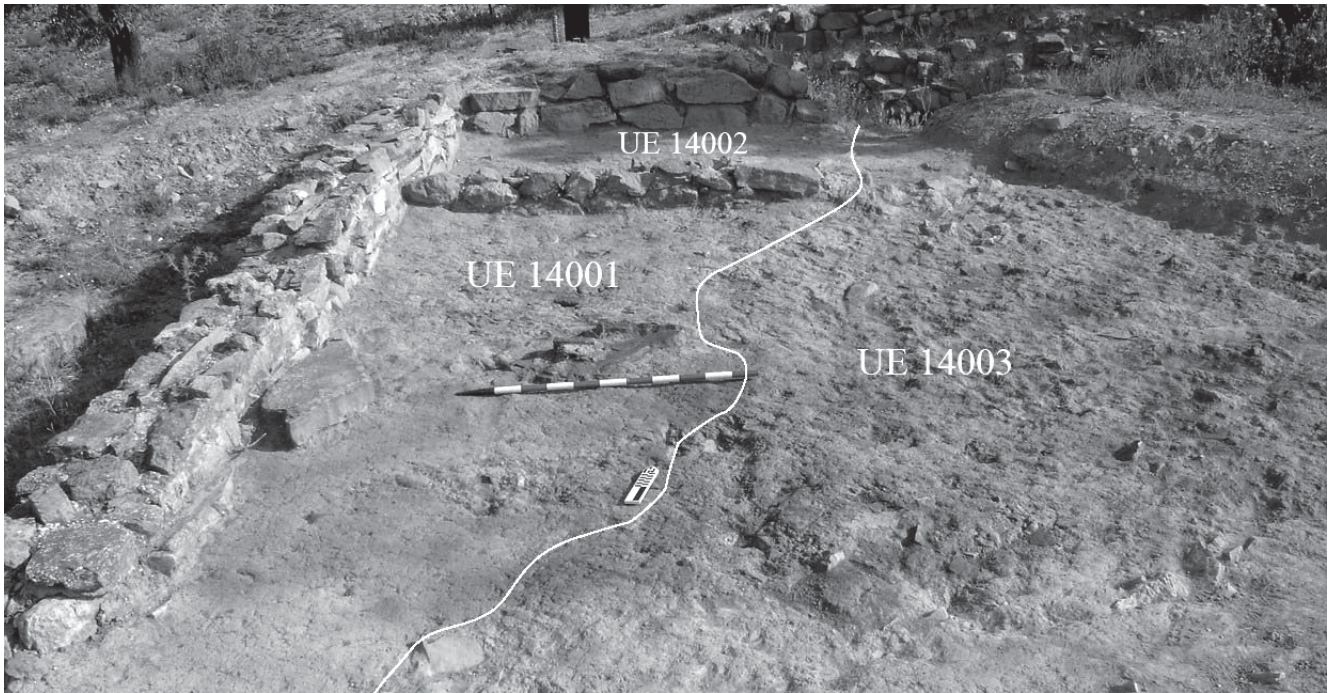

Fig. 4. Neteja dels sectors 98 i 99.

Tenint en compte, doncs, que les estructures més modernes de l'*oppidum* es troben precisament en l'àrea septentrional del poblat i que aquestes foren afectades per la rasa de desempedregament TR 14003, cal concloure que l'excavació d'aquesta i els treballs de desempedregament es produïren en un moment posterior a l'abandó definitiu del jaciment, és a dir, amb posterioritat al segon quart del segle I a. de la n.e. Molt probablement aquest fet tingué lloc en època moderna, quan el jaciment fou utilitzat com a "pedrera" per a l'obtenció de material destinat a la construcció de les cases de l'actual Tornabous.

3.2.1. L'excavació del sector 99 (fig. 5)

Després de la remoguda del superficial es feren evidents les restes d'un estrat d'abandó (UE 14002), segurament el nivell d'enderroc/abandó final del sector, excavat parcialment per l'equip del professor Maluquer de Motes els anys vuitanta, i que s'adossava tant a la muralla MR 10000 (nord), com a les parets MR 14004 i MR 14005 que li fan de límit occidental i meridional respectivament (aquesta darrera seria la paret mitgera que separa els sectors 98 i 99).

L'excavació d'aquest nivell d'abandó, d'escassa potència i pràcticament estèril, donà pas a un paviment de terra premsada (SL 14006), que també s'adossava a la muralla MR 10000 i les parets MR 14004 i MR 14005, el qual correspondria al sòl d'ús del sector. Sota el paviment es documentà un potent nivell de rebliment/enderroc (UE 14007 i 14008); de fet, tant la paret de separació entre els sectors 97 i 98 (MR 14004) com la paret mitgera MR 14005 estaven muntades directament sobre la superfície d'aquest nivell, el qual portaria a considerar una interpretació en la línia d'un potent paquet de regularització, format

per diversos tipus d'abocaments en què destaquen blocs de calcària irregulars segurament procedents d'enderrocs o runa d'altres estructures, fragments de tovot, cendres, destinat tot plegat al bastiment d'almenys el grup més septentrional de les estances de la zona 14.

Aquest paquet cobria directament un paviment enllosat (SL 14009) (fig. 6), bastant uniforme i anivellat, format per lloses de calcària de format mitjà (entre c. 0,7 x 0,3/0,5 x 0,2 m), que s'estenia per la pràctica totalitat de la superfície de l'espai del sondeig, tot adossant-se a la muralla MR 10000 i perdent-se pels límits del sondeig. Per raó de les reduïdes dimensions de l'àrea d'excavació resulta difícil valorar el significat d'aquest paviment, però tot sembla indicar que podria tractar-se o bé d'un enllosat d'una estança gran, adossada a la muralla, de la qual no s'han documentat les parets de tanca, o bé que la muralla disposaria, almenys en aquesta àrea, d'algun tipus d'espai presumiblement obert.

Per sota de l'enllosat SL 14009 es documentà un nou nivell de rebliment, segurament també destinat a la regularització del terreny per bastir el sòl horitzontal del paviment enllosat. En la seva part superior (UE 14010), l'acumulació de grava i blocs calcaris era major, sobretot concentrats en l'espai de contacte amb la muralla MR 10000, mentre que en l'espai meridional que es perdia pel tall del sondeig aquests disminuïen i els llims argilosos es feien més compactes.

L'excavació d'aquesta potent regularització va donar pas a un panorama força complex: l'estrat inferior (UE 14011) del nivell de regularització cobria, en l'angle sud-oest del sondeig, les restes d'una estructura (EC 14012) (fig. 7) que des dels talls meridionals de l'angle progressava en direcció nord-est aproximada-

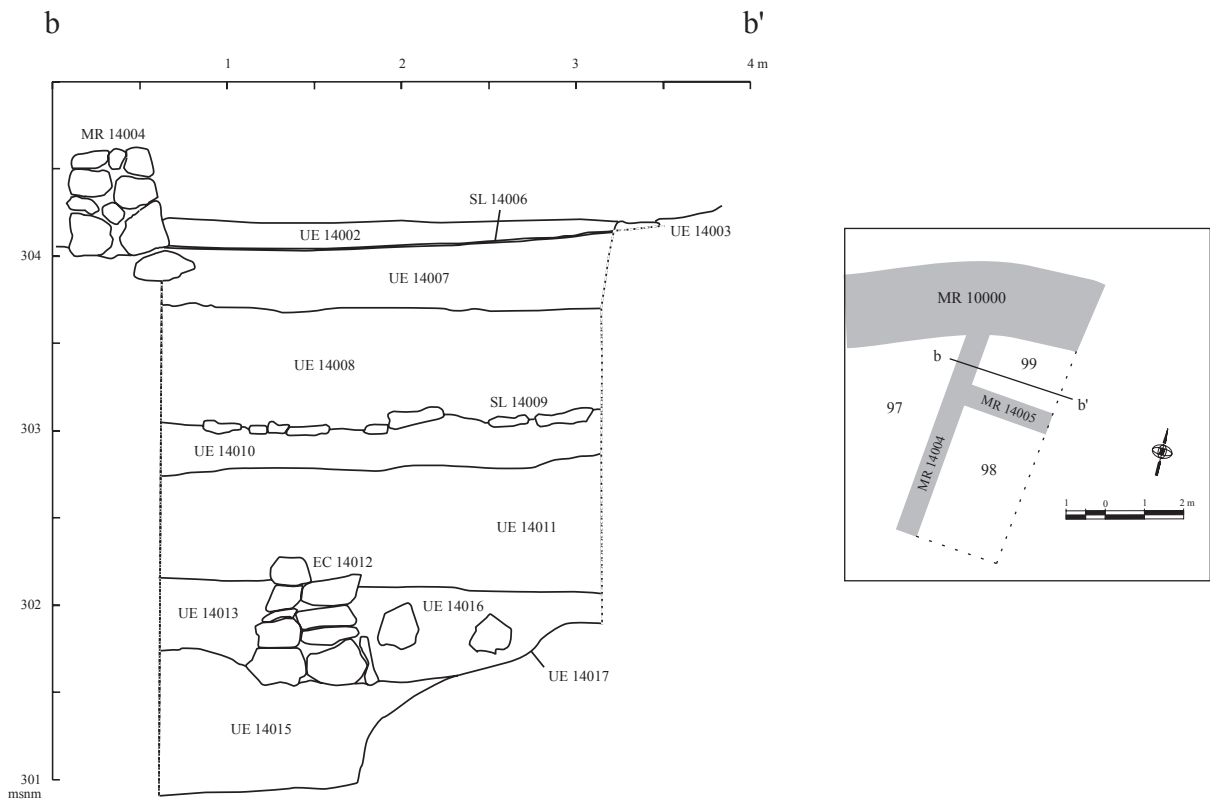
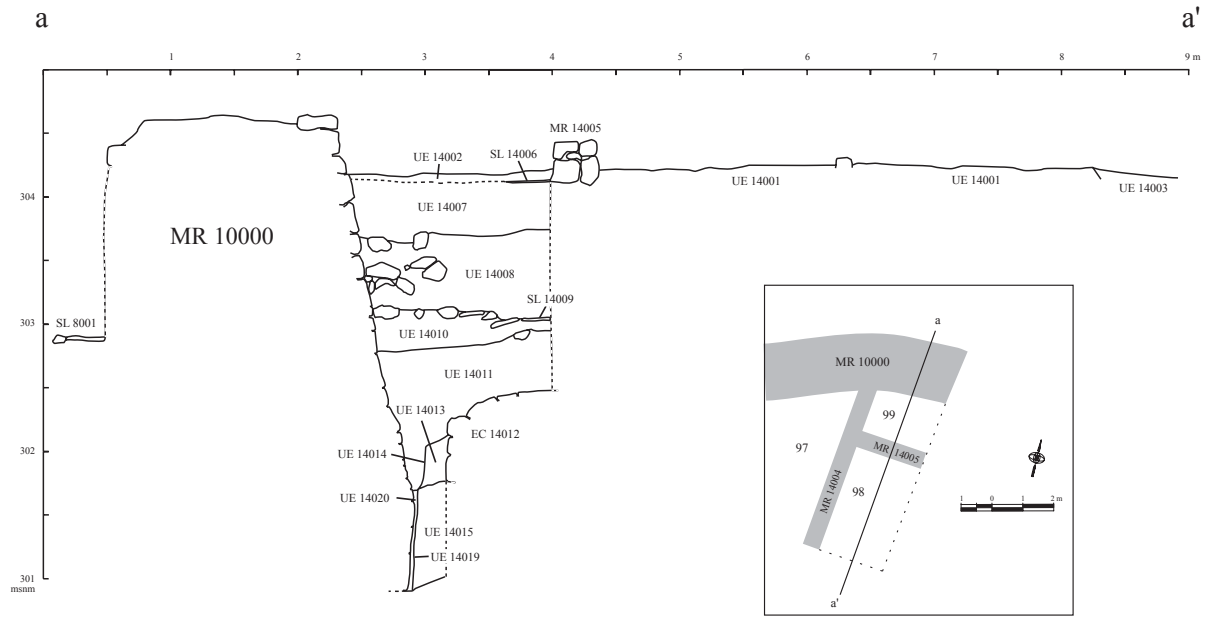

Fig. 5. Seccions a-a' (nord-sud) i b-b' (oest-est) de la zona d'excavació.

Fig. 6. Enllosat SL 14009.

Fig. 7. Context de l'estructura EC 14012.

Fig. 8. Detall de l'estructura EC 14012.

ment 1 m, i quedava tallada de manera abrupta en l'extrem nord-est. Es tracta d'una estructura formada per blocs calcaris de gran format (0,51 x 0,34 x 0,14 m/0,63 x 0,32 x 0,12 m), de bona factura, col·locats de manera esglaonada, amb llosetes petites falcant els carreus, i lligat tot plegat amb morter d'argila; la llargada conservada és de c. 1 m, l'amplada de c. 0,65 m i l'alçada màxima de c. 0,4 m (fig. 8). En conjunt, semblen les restes d'un mur de bona factura, relativament potent, que seguia una alineació nord-est/sud-oest: l'extrem sud-oest es perdria pels talls meridional i occidental del sondeig, mentre que el nord-est apareix escapçat i trencat, tal com indicaria també la troballa d'un retall-fossa (FS 14016) que s'estenia pràcticament per tota la meitat occidental del sondeig i que en alguns punts fins i tot tallava el sòl geològic; aquest retall-fossa (UE 14017) era reblert per un estrat heterogeni format per llims argilosos, restes de carbonets, ceràmica i blocs calcaris grans que, a més, es disposava també sobre el sòl geològic en alguns punts, s'adossava a l'estructura EC 14012 i era cobert, en conjunt, per l'estrat inferior (UE 14011) del nivell de regularització del paviment enllosat SL 14009. En la seva cara nord-oest, l'estructura EC 14012 presentava una espècie de recobriment o capa que clarament se li adossava (UE 14013), formada per una combinació de margues grises i llims argilosos,

estèril, el qual no acabava d'adossar-se a la muralla MR 10000 ja que a c. 0,2 m d'aquesta s'hi havia practicat un tall en profunditat (UE 14014) la paret del qual era lleugerament obliqua i convergent en relació amb la muralla; el reompliment d'aquest tall o trinxera parcial corresponia a l'estrat UE 14011.

Inicialment es va considerar que l'estructura EC 14012 s'assentaria directament sobre el sòl geològic format per margues grises compactes, ja que en la meitat oriental aquest ja era present un cop retirat el rebliment UE 14016. Tanmateix, va poder-se comprovar que just en la part on anava muntada l'estructura, el sòl geològic presentava un desnivell, falta o rebaix, reblert intencionadament mitjançant un estrat de llims argilosos, homogeni i compacte, amb restes de carbonets, ceràmica i fauna (UE 14015), fins a assolir una superfície relativament horitzontal amb el sòl geològic. Aquest estrat, però, tampoc no s'adossava directament a la muralla MR 10000: just en l'espai de contacte es documentà un tall que baixava en vertical, de c. 2-3 cm d'amplada, i que discorria paral·lel al llarg del traçat de la muralla, afectant tant la UE 14015 com el mateix sòl geològic a partir de la meitat oriental del sondeig. L'espai, o petita trinxera, entre la paret d'aquest tall (UE 14019) i el parament de la muralla MR 10000 presentava un farciment compost d'argila molt fina, homogènia i compacta, del tot estèril (UE 14020).

L'estrat UE 14015 cobria directament el sòl geològic, mentre que el tall UE 14019 baixava pràcticament en vertical tota la potència de l'estrat fins a assolir el sòl geològic; en la meitat oriental del sondeig, on el tall UE 14019 afectava directament el sòl geològic, va poder comprovar-se que la profunditat seguia una regularitat-continuitat respecte del tram més occidental practicat directament en la UE 14015. I fou precisament en la cota marcada pel fons d'aquest tall, damunt el sòl geològic, que s'evidencià l'arrencament de la muralla MR 10000, és a dir, el seu inici. Just en aquest punt, la muralla MR 10000, des de la seva fonamentació fins al nivell avui dia visible de coronament, amida c. 3,70 m d'alçada (fig. 9).

Fig. 9. Parament intern de la muralla MR 10000.

3.2.2. Interpretació

A partir de les dades obtingudes durant el procés d'excavació es planteja la seqüència següent:

a) Funcionament d'una estructura (EC 14012), que molt probablement podria tractar-se d'un mur, muntada sobre una regularització directa del sòl geològic i també sobre aquest mateix, que semblaria seguir una orientació nord-est/sud-oest. La cara externa d'aquesta estructura podria haver tingut algun tipus de recobriment (UE 14013).

Es tractaria de la primera resta ocupacional i estructural documentada a l'espai que ocupa l'*oppidum*, segurament relacionada amb un establiment inicial.

b) Construcció de la muralla MR 10000. Significaria la destrucció parcial i obliteració de l'estructura precedent: decidit el traçat de la muralla, es destruï o desempedregà la part de l'estructura EC 14012 que

destorbava per al bastiment de MR 10000 (FS 14016), i es realitza un rebaix vertical tant en l'estrat de recobriment (UE 14013) com en el de regularització (UE 14015) de l'estructura UE 14012 fins arribar al sòl geològic, de la mateixa manera que es realitza en aquest darrer també per tal d'aconseguir una superfície de base mitjanament horitzontal, sobre la qual finalment es muntà la fonamentació de la muralla. Aquesta s'encaixà en el tall realitzat, deixant només una separació de pocs centímetres que es reomplí amb un estrat d'argila fina (UE 14020), possiblement natural, en la part inferior.

El parament de la muralla és uniforme i sembla haver estat bastida en un únic moment. El perfil és atalussat, i recupera mínimament la verticalitat en la part final, més profunda, del basament. Si bé a resultes de les evidències que el sondeig ofereix en la cara interna, es pot afirmar que disposaria almenys d'un rebaix o encaix en el terreny com a estructura associada a la fonamentació, no és possible determinar si existiria una trinxera atès que la cara externa no ha estat excavada i actualment el paviment del carrer 7 es troba a c. 2 m per damunt del teòric sòl en què s'assentaria la muralla.

Per tal de bastir el primer sòl d'ús associat a la muralla MR 10000, s'abocà un potent paquet de regularització (c. 1,4 m en alguns punts) damunt del qual es disposà un paviment de lloses, que segurament hauria correspost al pis d'una estança o fins i tot a un espai obert associat a la muralla (camí de ronda, plaça) difícil de determinar. Aquest rebliment tingué molt probablement com a objectiu l'obliteració definitiva de les estructures precedents i l'anivellament del sòl atès que la nova fase constructiva que ve marcada pel bastiment de la muralla sembla correspondre a una nova ordenació urbanística de certa entitat, diferent de l'anterior: destrucció d'estructures prèvies, construcció d'una potent muralla que segueix una nova alineació, construcció de sòls elaborats (enllosats).

c) Posteriorment, es produeix de nou una reorganització urbanística, almenys en l'àrea septentrional de l'*oppidum*, documentada al sondeig mitjançant la troballa d'un altre nivell de rebliment/amortització de les estructures associades al primer moment constructiu de la muralla. Sobre aquesta nova regularització s'edificaria el conjunt del barri oest zona 14, delimitat pel carrer 5, tal com confirma la construcció dels murs MR 14004 (separació entre els sectors 97 i 98/99) i MR 14005 (mitger entre els sectors 98 i 99), i del paviment SL 14006 del sector 99.

d) És possible que aquest nou nivell d'ocupació no fos el darrer del poblat, ja que és precisament en aquesta àrea septentrional que es documentaren les troballes més modernes registrades fins ara a l'*oppidum*. Sabem del cert que l'equip de la Universitat de Barcelona intervingué en aquesta zona al llarg dels anys vuitanta. De fet, si bé disposem de referències relatives al sector 98 (bosses amb material superficial i d'un "nivell 1" corresponents a aquest sector es troben al magatzem del Centre d'Interpretació del Molí d'Espígol), no hi ha cap vestigi del 99, malgrat que és evident que fou excavat i alguns dels seus estrats remoguts fins a deixar vista la paret mitgera MR

14005, sense que, però, s'arribés a posar al descobert el paviment SL 14006.

Una possible explicació d'aquest silenci podria raure en el fet que, en iniciar l'excavació d'aquesta àrea, els excavadors van considerar tot l'espai com una sola unitat, a la manera dels altres sectors que conformen el barri, i no fou fins més tard que s'adonaren que aquest estava compartimentat; de fet, en tota la zona 14 només existeixen dues unitats compartimentades, la formada pels sectors 81 i 82 en la part inferior del carrer 5, i la formada pels sectors 98 i 99 en l'extrem superior. Així doncs, les bosses del Centre d'Interpretació amb les referències "superficial" i "nivell 1" del sector 98 podrien molt bé correspondre a l'excavació d'estrats en què la separació entre ambdós àmbits no era evident, i tot l'espai hauria rebut la denominació "98" per simple continuació respecte de la numeració correlativa de tot el barri; un cop es distingí el nou sector se li atorgà un número correlatiu nou (el 99), i la part més gran de l'espai, ara ja amb una subdivisió clara, continuà conservant el número 98. Amb tot, es desconeix a què podrien haver correspost els estrats excavats per l'equip de la Universitat de Barcelona, si a reblliments/enderrocs o fins i tot a algun paviment.

D'altra banda, en els apunts, croquis i plànols conservats corresponents a l'excavació d'aquesta àrea, s'aprecia l'existència d'una paret alineada est-oest, paral·lela a la paret mitgera MR 14005, muntada damunt la muralla MR 10000 i que molt probablement hauria funcionat com a tanca septentrional de la unitat formada pels sectors 98 i 99. Això també sembla apreciar-se en els sectors 95, 96 i 97 ja que els extrems septentrionals de les parts superiors de les parets mitgeres muntarien també damunt la muralla MR 10000.

Si aquestes apreciacions fossin correctes podria plantejar-se, com a hipòtesi, l'existència d'una fase d'ocupació o reestructuració dels sectors 98 i 99, en què la paret mitgera MR 14005 seria obliterada i la separació entre ambdós desapareixeria per passar a formar tots dos un únic espai; la hipotètica paret paral·lela al MR 14005 muntada sobre la muralla també podria pertànyer a aquest moment, el qual justificaria plenament l'existència d'una nova reestructuració (nous murs, nova pavimentació), en què la muralla MR 10000 estaria amortitzada i no tindria ja cap ús, ni com a simple paret. Als anys vuitanta s'excavà un "superficial" i un "nivell 1" que no se sap amb certesa a què podrien haver correspost. Tanmateix, seguint la lògica de l'excavació d'aquella època, com a "superficial" podria entendre's l'estrat documentat des de l'inici de l'excavació fins a la troballa d'un primer "nivell", primer nivell que no seria altra cosa que un canvi d'estrat evident o més aviat un paviment (element que marcava de manera efectiva el canvi de nivell o fase constructiva), a partir del qual s'excavava el respectiu nivell fins a trobar un nou element prou significatiu que justificqués una nova fase ocupacional (és a dir, un nou "nivell"). En conclusió, el "superficial" correspondria a la barreja del superficial amb l'estrat d'abandó de la fase en què els sectors 98 i 99 eren un sol espai, i el "ni-

vell 1" a l'excavació del primer paviment i l'estrat de regularització immediatament sota d'aquest; és molt probable que durant l'excavació d'aquest "nivell 1" o regularització es fes evident la separació entre ambdós sectors i que se n'abandonés l'excavació. Així, l'estrat UE 14002 documentat durant la campanya del 2006 podria interpretar-se com les restes del nivell de regularització o "nivell 1" l'excavació del qual no completà l'equip de la Universitat de Barcelona.

4. El material arqueològic

4.1. Els objectes ceràmics

El material ceràmic recuperat, en conjunt, no és gaire abundant però sí prou significatiu per tal de permetre l'elaboració d'una hipòtesi de treball sobre la seqüència cronològica dels moments inicials del jaciment.

Fonamentalment, és terrissa a mà, amb poca presència de ceràmiques a torn oxidades ibèriques, i nul·la aparició, en estratigrafia, d'importacions.

4.1.1. Les ceràmiques a torn

Inicien la seva aparició en els estrats relacionats amb el bastiment de la muralla MR 10000 i l'anivellament del primer sòl d'ús enllosat (SL 14009) vinculat a aquesta. Es tracta només de quatre fragments informes de ceràmica ibèrica oxidada, un d'ells amb decoració pintada de bandes horitzontals paral·leles primes (fig. 12.4), la presència dels quals cal qualificar com d'exòtica.

En el nivell de regularització del sòl d'ús SL 14006 tornen a ser presents: dos fragments informes de ceràmica ibèrica oxidada, un d'ells decorat també amb bandes horitzontals paral·leles pintades (fig. 11.3).

4.1.2. Les ceràmiques a mà

Es tracta de ceràmiques artesanals, d'aspecte, en conjunt, heterogeni produïdes en ambients majoritàriament reductors o combinats, fruit més d'accions casuals en aquest darrer cas. Les pastes i el tractament dels atuells resulten també força diversos: si bé els vasos de format petit/mitjà presenten unes pastes relativament depurades, amb inclusió de partícules de quars i alternativament de mica daurada, els contenidors més grans ofereixen un aspecte més groller, amb acabats poc acurats i desgreixant més voluminós. Les superfícies del primer grup de vasos solen ser brunyides, molt ben tractades i uniformes, tant a l'interior com a l'exterior de la peça, per la qual cosa cal considerar el seu ús o funció com a atuells de vaixel·la. Per contra, els contenidors de format mitjà/gran, malgrat presentar alguns d'ells superfícies allisades o polides, no són tan acurats; algunes urnes adscribibles a aquesta agrupació mostren signes evidents d'haver estat exposades al foc, cosa que indicaria un ús com a ceràmica de cuina.

4.1.2.1. Els vasos amb vores exvasades

Dins aquest grup de vasos, prou heterogeni, seria possible distingir almenys quatre tipus:

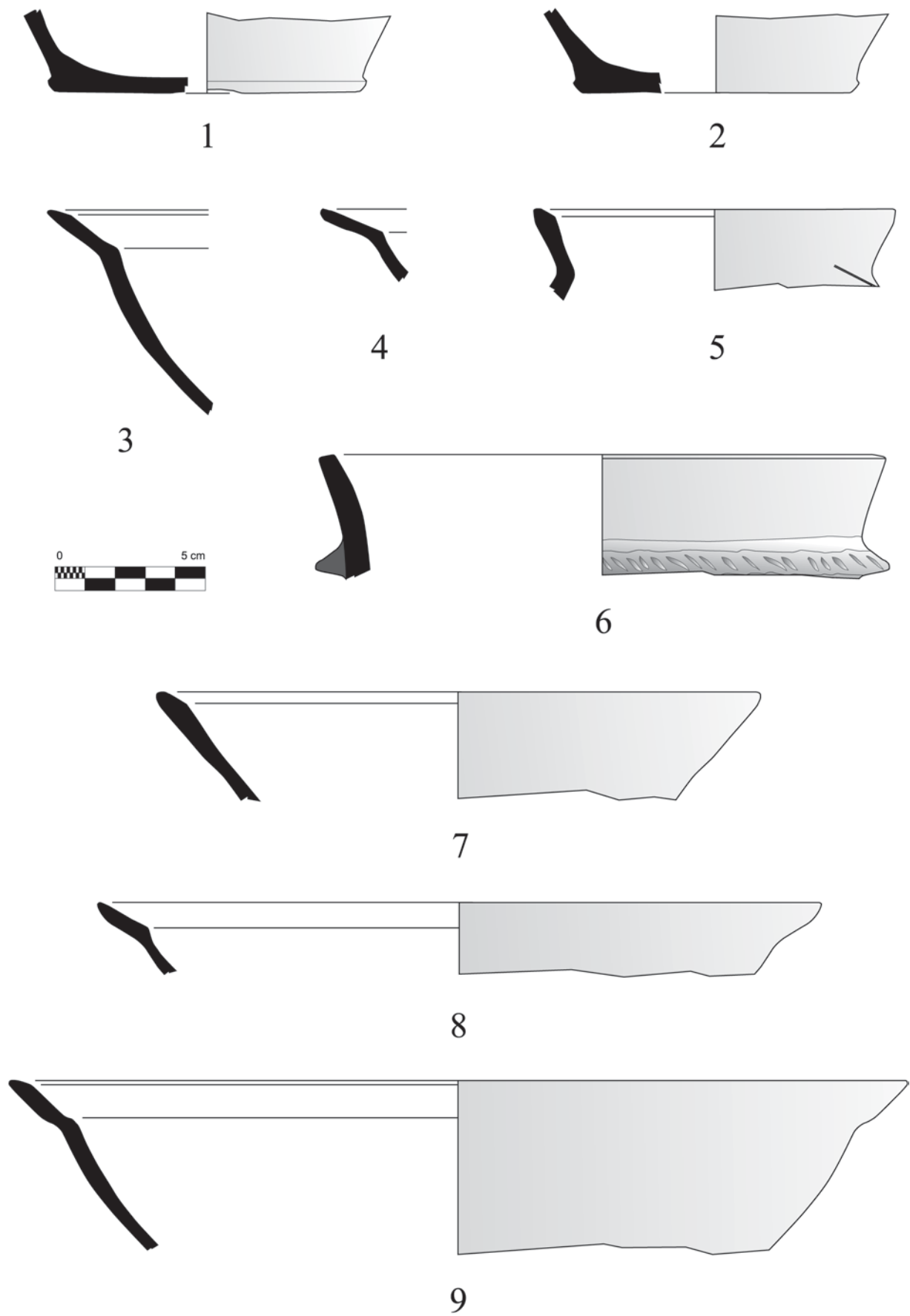

Fig. 10. Material arqueològic. UE 14007: 1 i 4; UE 14008: 2-3 i 5-9.

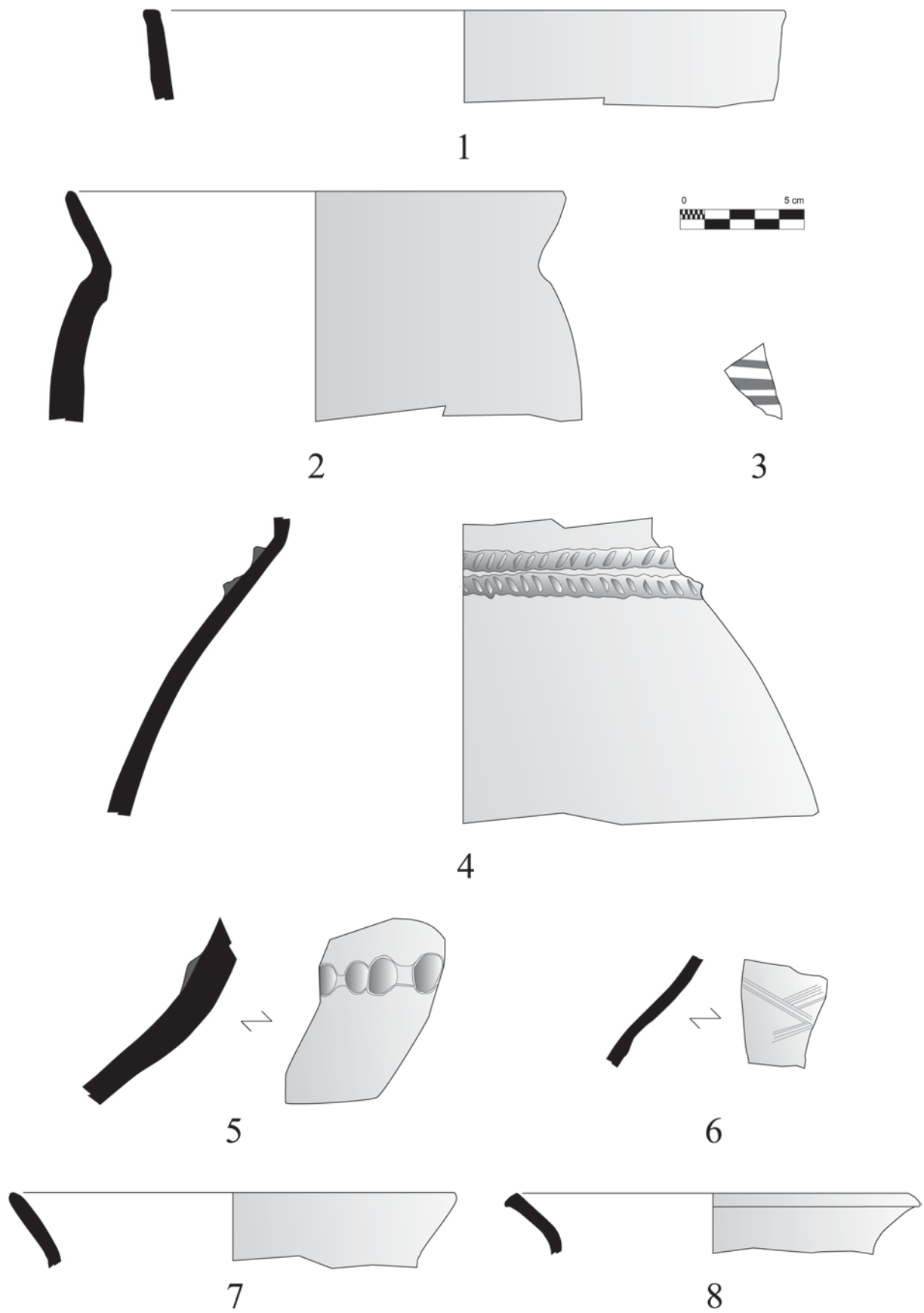

Fig. 11. Material arqueològic. UE 14008: 1-4; UE 14011: 5-8.

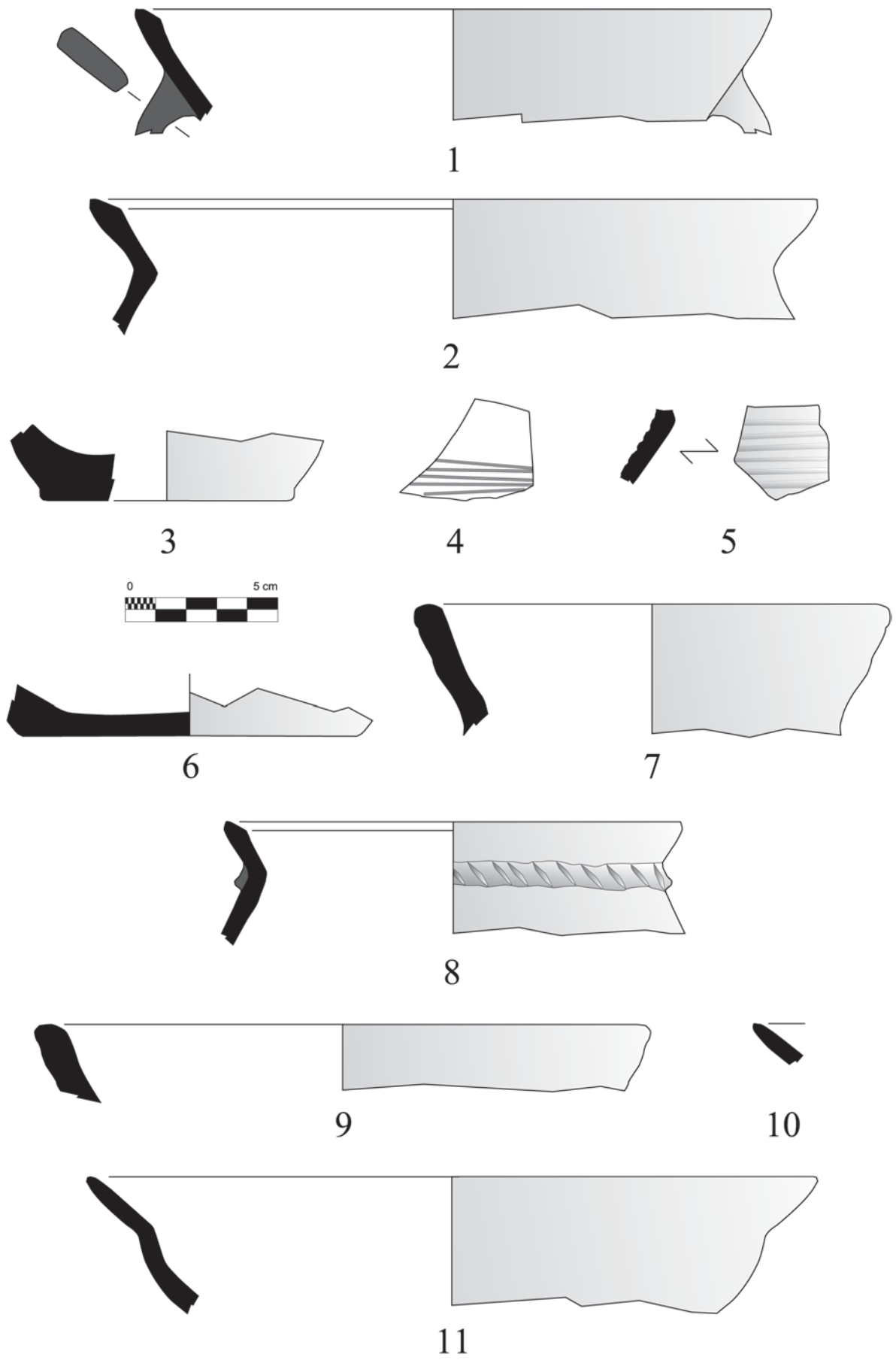

Fig. 12. Material arqueològic. UE 14011: 1-4; UE 14015: 5-11.

a) Vasos amb vora exvasada i bisell intern (fig. 10.5 i 7; 12.1-2 i 8). Serien majoritàriament urnes globulars, de perfil en S suau, de grandària mitjana, i que alternativament poden presentar decoració aplicada en forma de cordó situat a l'alçada del coll (fig. 12.8). Aquest tipus de vas és corrent en els jaciments amb nivells del primer ferro com ara els Vilars (Arbeca, les Garrigues) (GARCÉS *et al.* 1991, 191-192, figs. 7-8; GARCÉS *et al.* 1993a, 55, fig. 3.7-16), el tossal de les Tenalles (Sidamon, el Pla d'Urgell) (GARCÉS *et al.* 1993b, 267), la serra del Calvari (la Granja d'Escarp, el Segrià) (RODRÍGUEZ DUQUE 1986, làms. I.b i f, II.b, g i i) o Mas de la Cabra I (Seròs, el Segrià) (RODRÍGUEZ DUQUE 1986-89, 254, fig. 2.e). Destaca una urna amb una petita revora (fig. 11.8) amb paral·lels tant als nivells corresponents a Vilars I (GARCÉS *et al.* 1991, fig. 8) com al rebliment de la cisterna del tossal de les Tenalles (GARCÉS *et al.* 1993b, 278, fig. 20.3).

b) Vasos amb vora exvasada, sense bisell intern (fig. 11.2 i 7). Es tractaria d'urnes del tipus anterior; així com de grans contenidors, en principi sense decoració.

c) Bols globulars profunds, vora exvasada amb o sense bisell intern (fig. 10.3-4 i 8-9; 12.10-11). Els exemplars del Molí d'Espígol presenten superfícies brunyides i ben curades i, en un cas, amb restes d'una nansa en vertical que parteix del llavi. Aquest tipus de vas resulta similar a algun vas carenat de boca ampla, amb acanalats a la base, de la tradició dels camps d'urnes, com l'exemplar procedent de Puig Perdiguier (Alcarràs, el Segrià) (MAYA 1979, 342, làm. XV,D; RUIZ ZAPATERO 1983, 322, fig. 103.1). En l'estratigrafia del sondeig apareixen ja en la regularització del terreny per a la construcció de l'estructura EC 14012, sense bisell intern, així com en l'anivellament relacionat amb el primer sòl de circulació de la muralla (SL 14009). Aquest tipus de bol és també present als nivells de Vilars I (GARCÉS *et al.* 1991, 191, fig. 7) i del rebliment de la cisterna del tossal de les Tenalles (GARCÉS *et al.* 1993b, fig. 22.6-7).¹

d) Vasos amb vora lleugerament exvasada o quasi vertical, llavi rectilini (fig. 11.1; 12.7-9), que de vegades poden presentar decoració aplicada (fig. 10.6). Relacionables amb formes d'urnes o de grans contenidors (parets generalment gruixudes), presenten superfícies poc acurades. Apareixen en la regularització del terreny per a la construcció de l'estructura EC 14012, amb paral·lels a Vilars I (GARCÉS *et al.* 1993a, 55, fig. 3.20 i 23), al rebliment de la cisterna del tossal de les Tenalles (GARCÉS *et al.* 1993b, 274, fig. 16.11) o al Mas de la Cabra I (RODRÍGUEZ DUQUE 1986-89, 254, fig. 2.g).

4.1.2.2. Les ceràmiques amb decoració acanalada

Només s'han detectat tres fragments d'aquest tipus ceràmic, sense que hagi estat possible determinar la

1. Aquest tipus de vas és també present en l'estrat III del nou tall estratigràfic de la Pedrera (GALLART, JUNYENT 1989, 14-15, làm. 6.1), que els seus excavadors daten d'un moment més recent per assimilació a la seqüència del tossal del Molinet (el Poal, el Pla d'Urgell) (JUNYENT 1982); l'evidència dels contextos exposats més amunt permet datar actualment l'aparició d'aquests tipus ja durant la segona meitat del segle VII a. de la n.e.

forma dels vasos. Es tracta de decoracions acanalades de perfil suau i traça poc profunda, de disposició horitzontal (fig. 12.5), amb un exemplar que podria reproduir un traçat en ziga-zaga, potser relacionable amb una urna globular (fig. 11.6). La seva presència, tot i que es pot qualificar d'exòtica pel volum que representen, pot relacionar-se perfectament amb la situació que ofereixen la cisterna del tossal de les Tenalles (GARCÉS *et al.* 1993b, 260-261 i 267) o els nivells corresponents a Vilars I (GARCÉS *et al.* 1991, 189-190).

Si bé els dos exemplars d'acanalats horitzontals corresponen a la regularització del terreny per a la construcció de l'estructura EC 1412, el de triangles aparegué en el nivell d'anivellament relacionat amb el funcionament de la muralla MR 10000.

4.1.2.3. Les decoracions plàstiques

Els vasos amb decoració de cordons apareixen pràcticament a tots els nivells excavats.

Els cordons, sempre horitzontals, combinen les solucions impreses i incises: pel que fa al primer cas, són digitacions (fig. 11.5) mentre que els incisos només ofereixen successions obliqües, que en cap cas van més enllà de l'amplada del cordó (fig. 10.6; 12.8). Una menció especial mereix el cas de la peça (fig. 11.4), que presenta en la meitat superior del cos, sota vora, dos cordons paral·lels amb incisions obliqües disposats de manera simètrica el qual, en conjunt, ofereix un aspecte de motiu "espigat"; aquesta peça prové concretament del nivell de regularització que marca la remodelació i el bastiment del barri est adossat a la muralla MR 10000.

4.1.2.4. Les decoracions incises

Només és possible parlar d'un únic exemplar que presenta restes d'aquesta variant decorativa. Es tracta d'una urna amb bisell intern que a la zona del coll ha conservat una línia incisa obliqua (fig. 10.5), segurament part d'una seqüència més elaborada en fris, el disseny de la qual resulta indeterminable.

4.1.2.5. Les bases

Les quatre úniques bases documentades (fig. 10.1-2; 12.3 i 6) són planes, horitzontals, senzilles, presents ja a la regularització del terreny per a la construcció de l'estructura EC 1412 (fig. 12. 6).

4.2. Els objectes metàl·lics

Procedents del nivell de regularització (UEs 14007-14008) per a la remodelació i bastiment del barri oest adossat a la muralla MR 10000, s'han exhumat tres petits fragments de bronze, de forma i funció indeterminables.

4.3. El material constructiu

També exhumats durant l'excavació del nivell de regularització UEs 14007-14008 cal destacar diversos fragments de tovot, alguns d'ells conservant encara la forma angulosa.

4.4. El material arqueològic en conjunt. Seqüència cronològica

Com ja s'ha apuntat més amunt, la visió de conjunt del material mostra un aclaparador predomini de les ceràmiques a mà per damunt de les obrades a torn: no solament els índexs de presència d'aquestes darreres són baixíssims (6% en la regularització UE 14011; no assolix el 2% de representativitat en la regularització UEs 14007-14008), sinó que a més en tots els casos es tracta solament de petits fragments informes, alguns d'ells pintats a bandes horitzontals paral·leles, sempre de ceràmica ibèrica oxidada. Contràriament, la ceràmica obrada a mà es mostra variada, amb presència de vores, bases, nanses, decoracions. Així doncs, tot sembla indicar que els nivells en què apareixen combinats tots dos tipus de terrissa, la ceràmica a torn es presenta com un element exòtic i minoritari. Un altre fet destacable és la completa absència de material d'importació en els estrats excavats.

Si s'analitza diacrònicament la seqüència del sondeig és possible observar que al nivell relacionat amb l'estrat de regularització del sòl geològic (UE 14015) per al bastiment de l'estructura EC 14012, únicament s'hi ha documentat ceràmica a mà, amb uns indicadors prou significatius, dins la tradició dels camps d'urnes del ferro: presència de decoracions acanalades, vasos amb vora exvasada i bisell intern amb cordons incisos i bols globulars profunds de vora exvasada. Aquests elements afegits a l'absència de ceràmica a torn coincideixen plenament amb els contextos atribuïts a la fase I dels Vilars o amb els de la refacció i amortització definitiva de la cisterna del tossal de les Tenalles, i permetrien situar, a manera d'hipòtesi, la formació d'aquest nivell al Molí d'Espígol en una forquilla que aniria entre el final del segle VII i la primera meitat del segle VI a. de la n.e.

La presència del torn s'evidencia a partir del nivell relacionat amb el bastiment de la muralla MR 10000: obliteració de l'estructura EC 14012 i regularització (UEs 14010-14011) per a la construcció del primer sòl d'ús SL 14009. Aquest context ofereix elements de continuïtat respecte de l'anterior, amb urnes de vora exvasada i bisell intern, ceràmiques amb decoració acanalada, bols globulars profunds amb vora exvasada, decoracions de cordons impresos i incisos però amb la novetat de les ceràmiques a torn. Els contextos de comparació més evidents serien el de la fase II dels Vilars, el de destrucció/abandó de la serra del Calvari o fins i tot els de Mas de la Cabra I o la Valleta del Valero (Soses, el Segrià) (RODRÍGUEZ DUQUE 1991, 84), jaciments en què la presència del torn comença a fer-se evident en ambients hereus de la tradició ceràmica dels camps d'urnes recents i del ferro. De fet, la introducció de la terrissa obrada a torn es produiria en els hàbitats de la depressió central catalana en un moment a partir de mitjan segle VI a. de la n.e., o de la segona meitat de la centúria, de la mà dels primers vasos de ceràmica ibèrica oxidada llisos i pintats amb motius de bandes paral·leles vinyoses, fonamentalment urnes i contenidors de format mitjà, produïts en les zones costanera i llevantina. La

vaixella grisa monocroma corresponent a l'anomenat "grup del Segre", també acompanyaria, en quantitats menors, aquesta primera difusió del torn a les terres occidentals (GARCÉS *et al.* 2003, 22), la presència de la qual es documenta a la fase II de Vilars (GARCÉS *et al.* 1993, 56, fig. 4.1-3; GARCÉS *et al.* 2003, 19) o de manera descontextualitzada al tossal de les Tenalles o al turó de les Forques (Ivorra, la Segarra) (GARCÉS *et al.* 2003, 18); també és present algun exemplar de plat à *marli* en contextos antics del Molí d'Espígol, com ara el de l'excavació de la claveguera en la zona de la porta d'Ilerda (CURA 1996, 247-248, lám. 75.4). D'altra banda, les importacions mediterrànies semblen arribar també en aquest moment en conjunció amb les ceràmiques a torn, sobretot l'àmfora fenícia amb exemples als Vilars, la serra del Calvari, Mas de la Cabra I o Montfriu (Aitona, el Segrià) (RODRÍGUEZ DUQUE 1991, 84).

Tot això, doncs, portaria a plantejar com a hipòtesi una cronologia dins la segona meitat del segle VI a. de la n.e. per a la construcció de la muralla MR 10000 del Molí d'Espígol i del nivell d'ús associat a ella.

L'evidència d'una remodelació edilícia important en la zona 14 queda ben documentada pel potent nivell d'amortització i regularització UEs 14007-14008 que donarà pas, almenys en l'extrem septentrional de la zona, al bastiment dels sectors 97, 98 i posteriorment 99. En aquest nivell, el conjunt ceràmic exhumat es presenta també continuïsta: índex de representativitat molt baix de les ceràmiques a torn, domini de la terrissa a mà amb repetició del repertori assenyalat anteriorment amb la desaparició de les ceràmiques amb decoració acanalada, sense que s'hi detecti la presència de cap material d'importació. Malgrat que no es disposi d'elements concloents per datar amb precisió aquest moment de remodelació en funció del sondeig, almenys es pot comptar amb el *terminus post quem* que forneix el nivell precedent, la formació del qual s'havia situat durant la segona meitat del segle VI a. de la n.e. Conseqüentment, això portaria a plantejar una data posterior a la segona meitat del segle VI a. de la n.e., versemblantment ja dins el segle V a. de la n.e., per a aquest nivell relacionable amb la reestructuració de la zona 14.

La ceràmica documentada en els nivells superiors no resulta ja significativa des del punt de vista cronològic, atès que només es tracta de fragments informes de ceràmica ibèrica oxidada procedents de l'estrat superficial.

Cal recordar que amb anterioritat a l'obtenció de la seqüència que aquí es presenta s'havien detectat ja alguns elements que, malgrat ésser mancats de context, vindrien a reforçar les hipòtesis de datació exposades més amunt. D'una banda, el jaciment havia estat ja qualificat com d'hallstàtic, segurament per raó de l'aparició de ceràmica acanalada amb motiu de les remocions de terres i les destruccions patides pel Molí d'Espígol abans que s'iniciessin les intervencions arqueològiques (BOLEDA 1976, 14 i 16; MALUQUER DE MOTES 1982, 273); de l'altra, és té notícia de la troballa de fragments d'àmfora fenícia procedents del nucli urbà del jaciment (CURA, SANMARTÍ 1986-89, 271 i 277).

5. Conclusions

Els objectius plantejats han estat plenament assolits ja que per primera vegada s'ha arribat al nivell de fonamentació de la muralla MR 10000, i s'ha exhaurit completament el sediment arqueològic d'un dels sectors del jaciment tot aconseguint-ne una seqüència estratigràfica fiable.

Es partia de la hipòtesi que els nivells inicials del jaciment calia associar-los al bastiment de la muralla MR 10000, la qual es considerava l'estructura més antiga del poblat (CURA 1997, 34). El sondeig realitzat pel doctor Cura el 1988 en el sector 82 per tal d'assolir els nivells fundacionals de la muralla MR 10000 (CURA 1996, 254-256), malgrat permetre formular les primeres hipòtesis amb base estratigràfica sobre la cronologia inicial de la muralla MR 10000 i, per extensió, del jaciment, no va oferir dades suficientment concloents: d'una banda, no es disposa de l'absoluta certesa que s'exhaurissin els nivells arqueològics i que s'arribés al sòl geològic i, de l'altra, per les informacions conservades cal suposar que l'excavació s'abandonà quan es cregué identificar la base de la muralla (CURA, PRINCIPAL 1994, 268; CURA 1996, 254), i consegüentment es desconeix quin seria el nivell d'ús associat al seu bastiment. Durant l'excavació es detectaren tres possibles nivells caracteritzats per la presència de gran quantitat de blocs de pedra, un potent farciment compacte, en què es recuperaren ceràmiques a mà (vasos amb vora exvasada i bisell intern, vasos amb decoració d'acanalats) i a torn (fragments de ceràmica ibèrica oxidada llisa i pintada amb motius de bandes horitzontals). Aquestes evidències portaren a especular amb quatre possibles datacions per a la construcció de la muralla:

- a) Final del segle VII-inici del segle VI a. de la n.e. (CURA 1996, 254).
- b) Segle V a. de la n.e. (CURA 1996, 256).
- c) Final del segle VI-inici del segle V a. de la n.e. (CURA 1996, 258).
- d) Final del segle V a. de la n.e. (CURA 1996, 341), hipòtesi formulada i mantinguda ja pel professor Maluquer de Motes (MALUQUER DE MOTES 1986, 15), la qual es jutjà, finalment, la més plausible.

Amb tot, si es comparen atentament els resultats obtinguts pel doctor Cura amb els procedents del sondeig del 2006, no semblen estar tan allunyats. En primer lloc, es confirma l'existència de potents nivells de regularització associats a la muralla MR 10000 que donen prova evident tant de l'anivellament per al bastiment del primer sòl d'ús associat a aquesta (i que potser no fou suficientment reconegut en el sondeig del sector 82) com del posterior relacionable amb la remodelació edilícia que donarà lloc al barri d'unitats d'habitació/magatzem de la zona 14. Segonament, els contextos ceràmics d'ambdues intervencions són pràcticament idèntics si s'accepta que els nivells inferiors excavats pel doctor Cura corresponen a la base de la muralla, és a dir, allò que l'esmentat investigador considerava com la construcció del primer perímetre de defensa del Molí d'Espígol: presència combinada de les ceràmiques a mà de la tradició dels camps d'urnes del ferro i de les primeres ceràmiques a torn dins d'un ambient, com ja s'ha apuntat abans,

molt similar al que presenta la fase II dels Vilars. Així mateix, aquest context també sembla reproduir-se en les excavacions efectuades pel doctor Cura en el tram més oriental conservat de la muralla MR 10000 (CURA 1996, 256-257), en els nivells més antics de la intervenció en la porta d'Ilerda, zona 13 (CURA 1996, 244-248 i 257-258) o en els nivells anteriors a la construcció de l'ES-A (CURA, PRINCIPAL 1994, 269; CURA 1996, 248-252).

Així doncs, els treballs del doctor Cura semblaven demostrar de manera definitiva que la recerca dels nivells més antics, fundacionals, del poblat estava vinculada a la muralla MR 10000. No obstant això, la campanya del juny de 2006 ha ofert dades, en principi, prou concloents per modificar aquestes hipòtesis.

En primer lloc, la muralla MR 10000 no és l'estructura més vella del jaciment ni respon al moment fundacional del poblat. Prèviament al seu bastiment, existia ja un assentament en el mateix indret on s'alçarà després el poblat, del qual només s'ha pogut documentar una estructura obliterada precisament per la construcció de la muralla MR 10000 i que molt probablement seria un mur de força entitat. Els materials associats a la regularització sobre la qual s'assenta aquesta estructura, i que li fan de fonamentació, podrien situar-se en una data vers el final del segle VII-primer meitat del VI a. de la n.e., el qual retrotreu l'origen del primer assentament humà al Molí d'Espígol a un moment preibèric, donant definitivament una constatació científica a la vella intuïció expressada pel professor Maluquer de Motes (1982, 273). Es desconeixen tant l'estructura com l'extensió d'aquest primer assentament que, de moment, encara no ha estat localitzat a cap altre punt del jaciment.

Segonament, la construcció de la muralla MR 10000, i amb força probabilitat la remodelació de l'habitat primitiu, significaren un canvi important per al jaciment ja que en modificaren la fesomia i el dotaren, al mateix temps, dels elements bàsics que el caracteritzaran en fases posteriors. Els materials associats al bastiment i la regularització de la muralla correspondrien, *grosso modo*, a una cronologia de mitjan-segona meitat del segle VI a. de la n.e. i, per tant, caldria datar en aquest moment la primera "reforma edilícia" o transformació de l'habitat.

Així doncs, tot sembla indicar que, almenys en l'àrea nord-oest del poblat, haurien tingut lloc dues reformes o es podrien arribar a detectar dues fases constructives més: una vinculada al bastiment del barri oest adossat a la muralla, a partir del segle V a. de la n.e., fruit també d'una planificació urbanística més global, i l'altra potser més concentrada o vinculada a remodelacions puntuals dels espais, tal com s'observa en les modificacions patides pels sectors 98 i 99. Quant a la primera, que amortitzaria el primer nivell de circulació/ús associat a la muralla MR 10000, podria correspondre's amb el moment inicial de construcció de la zona 14. Tanmateix, cal advertir que les últimes interpretacions del doctor Cura situaven l'estructuració d'aquest barri en unitats d'habitació/magatzem durant la seva fase Tornabous IIb (segona meitat del segle III a. de la n.e.) (CURA 1996, 341 i 546), mentre que la remodelació efectiva caldria suposar-la dins la fase Tornabous IIIb (mitjan

segle IV a. de la n.e.) (CURA 1996, 546-547). Tanmateix, aquestes apreciacions resulten en certa manera força incertes perquè pràcticament tota la zona 14 fou excavada pel professor Maluquer de Motes, els materials de les seves campanyes no han estat encara estudiats i mai no s'ha excavat en profunditat cap part important del barri (llevat dels sondejos dels sectors 82 i 99) i, per tant, es desconeix l'estructuració de la zona més enllà del que és avui dia visible (i no contemporani en tots els sectors) i que correspon, en la majoria dels casos, a la fesomia del barri durant un moment efectivament de segona meitat del segle III a. de la n.e. però no relatiu a la seva construcció, sinó a la seva amortització. És cert que la regularització detectada en el sondeig del 2006, la qual donarà pas al bastiment dels murs que han de configurar els sectors 97, 98 i 99, resulta difícil de datar per raó de la manca efectiva d'elements directors com ara importacions, però la data *post quem* que forneix el sòl d'ús enllosat SL 14009 associat a la construcció de la muralla indica que el potent nivell de regularització correspondria a una data posterior al segle VI a. de la n.e. Amb tot, cal destacar la similitud del mobiliari que apareix en el paquet estratigràfic amb el de la regularització de l'enllosat SL 14009, fenomen que podria explicar-se per l'ús de sediment procedent d'altres parts del jaciment que estava essent retirat per procedir a la remodelació de l'hàbitat; així mateix, seria possible interpretar aquest fet com un indicatiu d'una important remoció, desmuntatge o reestructuració dels espais a l'interior del nucli emmurallat. En conclusió, la datació de la construcció efectiva del barri encara no s'ha determinat amb exactitud malgrat les diverses hipòtesis que avui dia es manegen, i només es resoldrà amb la realització de futures excavacions.

Pel que fa al segon moment de remodelació, no és possible oferir encara una proposta de datació per a aquesta darrera fase ja que els materials provenen de les antigues excavacions del professor Maluquer de Motes, encara per processar; a més, els materials recuperats durant la campanya del juny de 2006 no són suficientment clarificadors atès que el sediment que restava per excavar fou pràcticament estèril. En conseqüència, la hipòtesi de partença sobre l'existència de nivells corresponents a l'inici del segle I a. de la n.e. en aquesta part del poblat no ha pogut ser degudament contrastada.

Com a conclusió, cal considerar la significació que en l'àmbit territorial aporten aquestes noves dades. Es confirmaria, doncs, la proposta avançada per J. M. Puche (1993, 46; 1996, 53-54) que situava una fase preibèrica al Molí d'Espígol, únicament plantejada a partir de l'anàlisi espacial de l'organització i disposició dels assentaments de l'Urgell durant el bronze final, la qual apuntava vers la presència d'un punt focal de poblament a l'entorn d'aquesta àrea. Així doncs, s'ha pogut constatar arqueològicament l'existència d'estructures que poden relacionar-se amb un primer assentament l'organització i l'entitat del qual no és possible determinar ara com ara, i que se situaria a partir del final del segle VII a. de la n.e., el qual potser podria relacionar-se amb la dinàmica del grup del Segre-Cinca en la seva darrera fase o

GSC-IV (ALONSO *et al.* 1999, 291-292; JUNYENT 2002, 19). Aquesta nova evidència posa el Molí d'Espígol en la línia dels Vilars o del tossal de les Tenalles, com a exemples més ben documentats fins avui dia, i que planteja una continuïtat dels hàbitats en el pas d'una fase preibèrica de la primera edat del ferro (i fins i tot casos que remuntarien els seus orígens al bronze final, com el cas del tossal de les Tenalles) al període ibèric antic. Tal com X. Bermúdez ha posat de manifest, aproximadament un 58% dels assentaments ocupats durant l'ibèric antic a la depressió central catalana remuntarien a la primera edat del ferro, i la meitat d'aquests tindrien els seus orígens fins i tot en el bronze final (BERMÚDEZ 2005, 444). D'altra banda, aquesta pervivència o continuïtat estaria vinculada a la proximitat als cursos fluvials, com a eixos de comunicació naturals, i més concretament al voltant de l'eix vertebrador que significaria en aquest moment l'àrea de l'Ebre-Segre, on es percep una densitat de poblament més elevada i per on es canalitzaria l'entrada dels primers materials d'importació mediterranis (BERMÚDEZ 2005, 446). Tanmateix, aquest moment de la primera edat del ferro cal reconèixer-lo com un període de transformacions socioeconòmiques importants a la plana occidental en què el desenvolupament urbà coneixeria un fort impuls i es detectarien els primers indicis d'ocupació de nous espais destinats a la intensificació de l'explotació dels recursos agrícoles (ALONSO *et al.* 1992, 367-369).

L'eclosió, però, del Molí d'Espígol sembla produir-se durant el període ibèric antic, a partir de la segona meitat del segle VI a. de la n.e., la prova més evident d'això és la construcció de la muralla MR 10000. Aquest fet s'hauria d'interpretar com un reflex de l'entitat i la importància assolida per l'assentament, i la confirmació definitiva del seu paper com a lloc central en l'àrea del pla d'Urgell que ja s'avançava en la fase anterior (PUCHE 1996, 68; PUCHE, SORRIBES 1993, 26-28), i que culminarà durant el període ibèric ple.

Jordi Principal (*)

Museu d'Arqueologia de Catalunya
Pg. Santa Madrona 39-41
08038 Barcelona
Tel. 934232149
jprincipal@gencat.net

*. Investigador del programa "Ramón y Cajal". Ministerio de Educación y Ciencia.

Bibliografia

ALONSO *et al.* 1998

N. Alonso, E. Junyent, A. Lafuente, J. B. López Melción, "Poder, símbolo y territorio: el caso de la fortaleza de Arbeca", *Los Iberos, Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad Ibérica* (Barcelona, 1998), Barcelona, 1998, 355-372.

ALONSO *et al.* 1999

N. Alonso, E. Junyent, A. Lafuente, J. B. López Melción, "Chronologie des ages des métaux dans la Basse Vallée du Segre (Catalgone, Spagne), à partir des datations 14C", *3rd International Symposium 14C and Archaeology* (Lió, 1998), *Mémoires de la Société Préhistorique Française*, XXVI, París, 1999, 287-292.

ASENSIO 2003

D. Asensio, *Memòria de la intervenció efectuada en el nucli ibèric del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)* (Memòria d'excavació inèdita), Barcelona, 2003.

BERMÚDEZ 2005

X. Bermúdez, "El territori ilerget oriental: evolució del poblament i definició de fronteres", *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (Puigcerdà, 2003), Puigcerdà, 2005, 441-454.

BOLEDA 1976

R. Boleda, *Carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió, Lleida*, 1976.

CURA 1994

M. Cura, "El poblament pre-romà del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell). Noves constatacions arqueològiques després de les actuacions del Servei d'Arqueologia de Catalunya de la Generalitat de Catalunya (1987-1992)", *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, 1994, 3-84.

CURA 1996

M. Cura, *El jaciment del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell): el desenvolupament de les societats pre-romanes a la Catalunya interior* (tesi doctoral inèdita), Barcelona, 1996.

CURA 1997

M. Cura, "El Molí d'Espígol (Tornabous, Lleida): una aproximació a un nou model poblacional a partir del seu urbanisme", *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 18, 1997, 33-42.

CURA, PRINCIPAL 1994

M. Cura, J. Principal, "Las fases cronológicas del yacimiento prerromano de Molí d'Espígol (Tornabous-Urgell, Lérida)", *1º Congreso de Arqueologia Peninsular* (Oporto, 1993), *Trabalhos de Antropologia e Etnologia*, XXXIV, III, 1994, 267-279

CURA, SANMARTÍ 1986-1989

M. Cura, J. Sanmartí, "Les importacions d'àmfores i ceràmiques comunes al poblament ibèric del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)", *Empúries*, 48-50, I, 1986-1989, 270-279.

GALLART, JUNYENT 1989

J. Gallart, E. Junyent, *Un nou tall estratigràfic a la Pedrera, Vallfogona de Balaguer, Tèrmens, la Noguera, Lleida*, Lleida, 1989.

GARCÉS *et al.* 1991

I. Garcés, E. Junyent, A. Lafuente, J. B. López Melción, "El sistema defensiu de 'Els Vilars' (Arbeca, Les Garrigues)", *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: (segles IV-III aC)* (Manresa, 1990), Manresa, 1991, 183-197.

GARCÉS *et al.* 1993a

I. Garcés, E. Junyent, A. Lafuente, J. B. López Melción, "Els Vilars (Arbeca, Les Garrigues): primera edat del ferro i època ibèrica a la plana occidental catalana", *El poblament ibèric a Catalunya* (Mataró, 1993), *Laietania*, 8, 1993, 43-59.

GARCÉS *et al.* 1993b

I. Garcés, L. Marí, J. Pérez Conill, J. M. Puche, "Ocupacions de tradició del bronze recent i dels camps d'urnes tardans al Tossal de les Tenalles de Sidamon", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 3, 1993, 249-285.

GARCÉS *et al.* 2003

I. Garcés, A. Martín Ortega, M. del V. Vilà, "Aproximació tipològica dels plats de vora à marli en ceràmica grisa monocroma i produccions afins a Catalunya", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 13, 2003, 7-40.

JUNYENT 1982

E. Junyent, "Tossal del Molinet, El Poal", *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Barcelona, 1982, 256-257.

JUNYENT 2002

E. Junyent, "Els segles de formació: el bronze final i la primera edat del ferro a la depressió de l'Ebre", *I Jornades d'Arqueologia. Ibers a l'Ebre. Recerca i Interpretació* (Tivissa, 2001), *Ilercavònia*, 3, Flix, 2002, 17-35.

MALUQUER DE MOTES 1982

J. Maluquer de Motes, "Molí d'Espígol, Tornabous", *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Barcelona, 1982, 272-277.

MALUQUER DE MOTES 1986

J. Maluquer de Motes, *Molí d'Espígol, Tornabous, Poblat Ibèric*, Barcelona, 1986.

MAYA 1979

J. L. Maya, "Yacimientos de las Edades del Bronce y Hierro en la provincia de Lérida y zonas limítrofes", *Miscelánea en Homenaje al Prof. Roca Lletjós*, Lleida, 1979, 321-376.

PUCHE 1993

J. M. Puche, "Evolució del poblament i relacions macroespacials durant l'edat del bronze a l'Urgell", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 3, 1993, 21-64.

PUCHE 1996

J. M. Puche, "L'edat del bronze a l'Urgell: seriació cronològica i estudi dels jaciments", *Fonaments*, 9, 1996, 11-76.

PUCHE, SORRIBES 1993

J. M. Puche, E. Sorribes, "La necròpolis d'Almenara i el seu entorn: una revisió cronològico-cultural", *Urtx*, 5, 1993, 19-31.

PY 1997

M. Py, *SYSLAT 3.1, Système d'Information Archéologique. Manuel de Référence*, Lattara, 10, Lattes, 1997.

RODRÍGUEZ DUQUE 1986

J.-I. Rodríguez Duque, "La Serra del Calvari (La Granja d'Escarp, Lleida). Noves dades sobre l'Edat del Ferro al Baix Segre", *6è Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà* (Puigcerdà, 1984), Puigcerdà, 1986, 127-134.

RODRÍGUEZ DUQUE 1986-1989

J.-I. Rodríguez Duque, "El jaciment de l'edat del ferro del Mas de la Cabra a Seròs (Segrià)", *Empúries*, 48-50, II, 1986-1989, 250-259.

RODRÍGUEZ DUQUE 1991

J.-I. Rodríguez Duque, "Algunes dades sobre l'edat del ferro al Segrià: el jaciment de la Serra del Calvari (la Granja d'Escarp) i altres del seu entorn", *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, 1991, 77-86.

RUIZ ZAPATERO 1983

G. Ruiz Zapatero, *Los Campos de Urnas del NE de la Península Ibérica*, Madrid, 1983.